

2. Єдиний реєстр досудового розслідування. - [Електронний ресурс]: <http://www.mvs.gov.ua>.
3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 36. - С. 266.
4. Шепитько В.Ю., Авдеева Г.К. Інновації в діяльності кримінальної юстиції / Криміналістика і судовая експертиза: Междуведомственный научно-методический сборник. Вып. 59. // Отв. ред. И.И. Емельянова. - К.: Министерство юстиции Украины, 2014. - С. 3-11.
5. Ершова-Бабенко И.В. Методология исследования психики как синергетического объекта. - Одесса: ОДУКОМ, 1993. - 360 с.
6. Яблоков Н.П. Некоторые взгляды на криминалистику как науку и учебную дисциплину XXI века // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2010 р. - Х.: Право, 2010 - С. 68-73.
7. Берназ В.Д. Інтеграція досягнень сучасної науки в слідчу діяльність // Південноукраїнський правничий часопис. - 2008. - Вип. № 4. - С. 189-191.
8. Михайлов М.А. Биометрия: новое слово в идентификации личности // Воронежские криминалистические чтения: сб. научн. трудов. - Вып. 11 / под ред. О.Я. Баева. - Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2009. - С. 267-279.
9. Захаров В.П., Рудешко В.І. Проблеми інформацій-

- ного забезпечення правоохоронних структур: Навчально-практичний посібник. - Львів: Льв. ДУВС, 2007. - 372 с.
10. Кузьмичев В.С. Теория и тактика следственной деятельности. - К., НВТ "Правник", 1997. - 246 с.
11. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия. / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. - М. "Новый юрист", 1997. - 400 с.
12. Гершман М.А. Инновационный менеджмент. - М.: Маркет ДС, 2008. - 200 с.
13. Белкин Р.С. Криминалістика: проблеми сьогодняшнього дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. - М.: НОРМА (Изд. группа НОРМА - ИНФРА-М), 2001. - 240 с.
14. Кузьмин С.В. Организация инновационной деятельности педагогического коллектива образовательного учреждения: Метод. рек. - Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 2001. - 22 с.

Берназ П.В.,

кандидат юридичних наук,
директор навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
ОДУВС

Надійшла до редакції: 02.11.2015

УДК341.9

СУТНІСТЬ ТА ПРОВОА ПРИРОДА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Марченко М. В.

У статті висвітлено проблеми визначення сутності та правової природи транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного приватного права. Досліджено основні ознаки, що притаманні транснаціональним корпораціям. Наведено класифікацію транснаціональних корпорацій, що відображає їх організаційну структуру та систему управління. На основі цього виокремлені основні види та типи транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: Транснаціональні корпорації, ТНК, сутність ТНК, правова природа ТНК, ознаки ТНК, міжнародне приватне право.

В статті освітлено проблеми определения сущности и правовой природы транснациональных корпораций как субъектов международного частного права. Исследованы основные признаки, присущие транснациональным корпорациям. Приведена классификация транснациональных корпораций, отражающая их организационную структуру и систему управления. На основе этого выделены основные виды и типы транснациональных корпораций.

Ключевые слова: Транснациональные корпорации, ТНК, сущность ТНК, правовая природа ТНК, признаки ТНК, международное частное право.

In the article the problem of determining the nature and legal nature of transnational corporations as subjects of international private law. The basic features that are inherent to multinational corporations. Classification multinationals, reflecting their organizational structure

and management system. Based on this isolate basic kinds and types of transnational corporations.

Keywords: Transnational corporations, multinationals, the essence of TNCs, the legal nature of TNC features TNC, private international law.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах глобалізаційних перетворень особливо за умов здійснення транснаціональної діяльності питання визначення суті та правової природи транснаціональних корпорацій є перспективним та нагальним, оскільки діяльність ТНК зумовлює нерівномірний розподіл доданої вартості та прибутків в результаті здійснюваної діяльності. Як наслідок, це призводить до численних зловживань ТНК, в першу чергу, в площині фінансової звітності та виведення капіталу з-під оподаткування.

Дослідженням питання визначення сутності ТНК, їх правової природи а також класифікації займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Загальні теоретичні питання правової природи та сутності ТНК досліджувалися такими вченими: К.С. Архіпова, І.Л. Зелінський, Е.М. Лимонова, В.С. Літкевич, Д.Г. Лук'яненко, В.Є. Новицький, О.В. Плотніков, В.В. Рокоча, О.В. Тарасов, Г.С. Фединяк, та ін.

Питання вивчення сутності та правової природи транснаціональних корпорацій, враховуючи його важливість, було досить добре досліджено, але попри цей змістовний теоретичний базис, існуючі наукові напрацювання потребують свого оновлення. Це обумовлено насамперед глобалізаційними процесами світової економіки та фінансового сектору, інтенсифікацією суспільних зв'язків та

© М.В. Марченко 2015

появою принципово нових видів економічної діяльності, насамперед, у сфері інформаційно-телекомунікаційних послуг.

Метою статті є визначення сутності та правової природи транснаціональних корпорацій через дослідження основних ознак та класифікації ТНК, як суб'єктів міжнародного приватного права.

Виклад основного матеріалу. У ч. 2 ст. 119 Господарського кодексу України (далі – ГК України) закріплено, що господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність [1]. Згідно з ч. 1 ст. 120 ГК України, господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Беззаперечно, можна констатувати те, що за своєю природою корпорація має бути однією з організаційно-правових форм об'єднань підприємств.

Законодавчо закріплене визначення корпорації вказано в ч. 3 ст. 120 ГК України. Відповідно до вказаної норми, корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [1]. Проте у чинному ГК України відсутнє поняття “транснаціональна корпорація”. Це зумовило існування чималих дискусій серед вчених-економістів, вчених у сфері міжнародного приватного, міжнародного публічного та господарського права.

Аналіз спеціальної літератури дає можливість стверджувати, що в більшості випадків вчені та науковці присвячують увагу дослідженню ознак ТНК та наводять різні підходи щодо закріплення дефініції вказаного господарського об'єднання у вітчизняному законодавстві.

Тому спробуємо розглянути і проаналізувати існуючі дефініції та виділити найбільш істотні ознаки, притаманні ТНК.

Зокрема, на думку Літкевича В.С., ТНК потрібно вважати підприємством, що діє через свої структурні підрозділи – суб'єкти національного права різних держав – на території двох і більш країн, і яке, як економічно єдиний організм, знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, або поза правовим контролем групи держав, або міждержавних організацій [5, с. 130]. У монографії за редакцією Д.Г. Лук'яненка зазначається, що ТНК – це, за визначенням ЮНКТАД, підприємство, яке об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах та здійснює проведення взаємопов'язаної політики та стратегії завдяки одному чи кільком центрам прийняття рішень [6, с. 255]. Як бачимо, у наведених дефініціях ТНК розглядається як підприємство, що, на нашу думку, є недостатньо правильним з позиції вітчизняного законодавчого регулювання. По-перше, згідно ст. 62 ГК України, підприємство являється самостійним суб'єктом господарювання та не має у своєму складі інших юридичних осіб. По-друге, відповідно до ст. 120 ГК, корпорація є однією з організаційно-правових форм об'єднань підприємств. У свою чергу, об'єднання підприємств є господарською організацією, утвореною у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань і має статус юридичної особи [1]. Таким чином,

керуючись вищенаведеними положеннями ГК України, ТНК слід розглядати саме як об'єднання підприємств (господарську організацію), а не як окреме підприємство.

І. Шкурат зазначає, що під транснаціональною корпорацією розуміється група підприємств, що функціонують у різних країнах (приймаючих), але контролюються штаб-квартирою, яка міститься в одній конкретній країні – країні базування. Головною ознакою ТНК є здійснення прямих закордонних інвестицій з країни базування в приймаючі країни [6, с. 103].

У свою чергу, у Конвенції “Про транснаціональні корпорації” від 6 березня 1998 р., яка ратифікована Законом України № 921 – XIV від 13 липня 1999 р. із застереженнями [3], зазначено, що під поняттям “транснаціональна корпорація” розуміється юридична особа (сукупність юридичних осіб), яка:

а) має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні відокремлене майно на території двох чи більше держав (Сторін Конвенції);

б) утворена юридичними особами двох і більше Сторін даної Конвенції;

в) зареєстрована в якості корпорації у відповідності до даної Конвенції. Більше того, у Конвенції передбачено, що поняття “транснаціональна корпорація” включає в себе різноманітні транснаціональні структури, в тому числі фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю тощо. Як бачимо, навіть у вищенаведеній Конвенції відсутнє визначення поняття “транснаціональна корпорація”, проте Сторони даної Конвенції розкривають правову природу ТНК, виходячи з наведення ознак останньої. На думку Фединак Г.С., і з нею абсолютно можна погодитись, поняття ТНК, яке наводиться у зазначеному акті, якщо і має право на існування у межах держав дії Конвенції, то воно не відображає сутності ТНК [10, с. 590].

У літературі зустрічається також твердження, що корпорація як форма підприємництва – це засноване на пайовій участі в капіталі об'єднання, юридичні права і зобов'язання якого відокремлені від прав і зобов'язань його учасників [7, с. 16]. Це пояснюється тим, що у ст. 45 ГК України, яка стосується питання організаційних форм підприємництва, визначено, що підприємництво в Україні здійснюється у будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. А тому корпорацію можна розглядати також як окрему організаційну форму підприємництва.

Правову природу ТНК можна визначити шляхом розгляду істотних ознак, притаманних останній. Ними, зокрема, є:

1. ТНК є договірним об'єднанням двох або більше підприємств. В дане об'єднання можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав;

2. ТНК має статус юридичної особи;

3. незважаючи на економічну єдність, ТНК характеризується формальною незалежністю юридичних осіб, які входять до її складу та які мають різну державну приналежність;

4. транснаціональний характер діяльності, міжнародний склад капіталу;

5. головне підприємство ТНК здійснює централізоване управління виробничою, торгівельною, фінансовою діяльністю підпорядкованих підприємств, які знаходяться у різних державах.

Отже, сутність ТНК за нашими дослідженнями це діяльність таких корпорацій, виробнича і торговельно-збутова діяльність яких не обмежується однією юрисдикцією, що зумовлено необхідністю використання об'єктивних тенденцій міжнародного поділу праці та які посилюють процеси інтернаціоналізації і глобалізації світу, що сприяють установам нових схем у світовому розподілі праці.

Транснаціональними корпораціями контролюються комплекси виробництва чи обслуговування, які перебувають поза межами країни, у якій ці корпорації базуються, їм притаманно володіння необмежених мереж філій і відділень у різних країнах, і, що займають провідне становище у виробництві й реалізації того чи іншого товару.

У зарубіжній літературі, дослідники виділяють й інші ознаки транснаціональних корпорацій:

1. фірма реалізує свою продукцію більш, ніж в одній країні;
2. її підприємства і філії перебувають у двох і більше країнах;
3. її власники є резидентами різних країн.

Реально функціонуючим фірмам досить відповідати будь-якій з перелічених ознак, щоб набути якостей транснаціональної корпорації. Більшість великих компаній наділені всіма трьома ознаками одночасно.

Деякі фірми, які наділені ознаками транснаціональних корпорацій, з'явилися досить давно. Однак в основному, формування транснаціональних корпорацій належить до 60-х років сучасності, коли потужні компанії провідних країн світу розпочали переміщення капіталів з метою реалізації комерційних цілей, наприклад, переміщення виробництва з метою досягнення більш високих показників рентабельності діяльності. Їх виникненню також сприяв науково-технічний прогрес. Поглиблення громадського поділу праці та впровадження нових технологій створювали необхідність та можливість просторового роз'єднання окремих технологічних процесів, а поява нових засобів транспорту та зв'язку сприяло досягненню цих можливостей. Єдиний процес виробництва став дробитися і розміщатися за принципами урахування відмінностей у цінах національних факторів виробництва: капіталу, праці, технологій. У даному контексті слід говорити про просторову комерційну децентралізацію виробництва.

На першому етапі реалізації транснаціоналізації діяльності великих промислових фірм компанії інвестували, передусім, в сировинні галузі інших держав, і навіть створювали у яких власні розподільні й збутові підрозділи. Останнє було зумовлено як тим, що створення власних закордонних розподільних і збутових підрозділів вимагало значно менших обсягів інвестицій, ніж створення за кордоном виробничих підприємств, а й можливим негативним впливом нових виробничих потужностей на здатність підтримувати ефективний рівень завантаження потужностей на домашніх підприємствах фірми. Такий вплив виявлявся під час виробництва однакової чи слабко диференційованої продукції.

Другий етап еволюції стратегії транснаціональних корпорацій пов'язують з посиленням ролі зарубіжних виробничих підрозділів транснаціональних корпорацій та інтеграції зарубіжних виробничих і збутових операцій.

На цьому етапі становлення ТНК як суб'єктів міжнародного права, виробничі зарубіжні відділення спеціалізувалися здебільшого на виробництві продукції, а попередні стадії виробничого циклу здійснювалися

материнськими фірмами. З посиленням диференціації попиту, а також інтеграційних процесів у різних регіонах світу, виробничі філії транснаціональних корпорацій дедалі більше переорієнтували виробництво продукції на відмінне від виробленої материнської фірмою, а збутові підрозділи - обслуговували новостворені регіональні ринки. На даному етапі стратегія транснаціональних корпорацій характеризується прагненням до утворення мереж внутрішньофірмових зв'язків регіонального, а то й глобального масштабу, у межах яких інтегруються наукові дослідження та розробки, матеріальне забезпечення, виробництво, розподіл і збут.

За організаційною структурою транснаціональні корпорації, зазвичай, утворюють багатогалузеві концерни. Головна або материнська компанія виступає оперативним штабом корпорації. На базі широкомасштабної спеціалізації і кооперування вона здійснює техніко-економічну політику й контроль над діяльністю закордонних компаній, філій.

Останнім часом у структурі транснаціональних корпорацій відбуваються істотні зміни, у тому числі пов'язані з здійсненням так званої комплексної стратегії. Стратегія транснаціональних корпорацій полягає в глобальному підході, який передбачає оптимізацію результату задля кожної окремої ланки та об'єднання на цілому. Комплексна стратегія залежить від децентралізації управління міжнародним концерном, а значний рівень підвищення ролі регіональних управлінських структур вимагає від останнього пошуку локальних управлінських рішень. Така політика реалізується завдяки досягненням успіхів та підвищення продуктивності техніки, поширення зв'язку та інформації, розвитку національних інтересів та міжнародних банків даних, комп'ютеризації. Вона дозволяє транснаціональним корпораціям координувати виробничу й фінансову діяльність зарубіжних філій і дочірніх фірм. Комплексна інтеграція у межах транснаціональних корпорацій потребує чіткого та комплексного підходу до формування механізму організаційної структури, що відіграє ключову роль у створенні регіональних систем управління та новостворених організацій виробництва.

Регіональні системи управління транснаціональних корпорацій поділяються на три основні види:

головні регіональні управління, яким притаманна відповідальність за операційну, фінансову та інвестиційну види діяльності концерну у відповідному регіоні. Вони наділені правами з координування й контролю діяльності всіх філій у відповідному регіоні (наприклад, головне регіональне управління американського концерну "General Motors" по координації діяльності філій в Азії, і Океанії розміщено у Сінгапурі);

регіональні виробничі управління, що координують діяльність підприємств із лінії руху продукту, тобто відповідного виробничого ланцюга. Такі управління вимагають забезпечення ефективної діяльності відповідних підприємств, безперервного функціонування технологічного ланцюжка, підпорядковані безпосередньо головному регіональному управлінню концерну. Вони націлені на розвиток ефективних видів виробництв, нових моделей і товарів (наприклад, корпорація "Hewlett-Packard");

функціональні регіональні управління забезпечують специфічні види діяльності концерну: збут, постачання, обслуговування споживачів від незаконного продажу їм товару, науково-дослідні та дослідно-конструкторські праці і т.д.

Нині прийнято виділяти такі типи транснаціональних корпорацій:

горизонтально інтегровані корпорації з підприємствами, які випускають більшу частину необхідного асортименту (мережу підприємств "FastFood");

вертикально інтегровані корпорації, об'єднані одним власником. Найважливіші сфери виробництва знаходяться під єдиним контролем з метою продукування якісного кінцевого продукту. Зокрема, у нафтовій промисловості видобуток сирої нафти часто імпортується до країни однієї юрисдикції, рафінування сировини відбувається у межах другої юрисдикції, а продаж кінцевих нафтопродуктів здійснюється третім юрисдикціям;

диверсифіковані транснаціональні корпорації, які об'єднують підприємства з вертикальними та горизонтальними ознаками інтеграції. Типовим прикладом корпорації подібного типу є швейцарська корпорація Nestle, яка має 95% виробничих потужностей, зайнята ресторанним бізнесом, виробництвом продуктів харчування, реалізацією косметики, вин тощо. Кількість таких багатопрофільних компаній у останні роки швидко зростає.

У міжнародному приватному праві прийнято розрізняти такі види ТНК:

1. національні компанії, трести, корпорації і та ін., що мають за кордоном численні філії, які є самостійними юридичними особами, тобто монополії, які є національними за структурою власності капіталу, але міжнародними за сферою своєї діяльності (японська фірма "Соні", американські корпорації "Майкрософт", "Ренк-Ксерокс" тощо).

2. Міжнародні не тільки за сферою своєї економічної діяльності, а й за своїм капіталом (наприклад, англо-голландський концерн "Роял-Датч-Шелл" чи менш відомий "Данлоп-Піреллі").

3. Картелі й синдикати, об'єднання виробничого та науково-технічного характеру, які формально не визнані юридичними особами, що ззовні являють собою просту сукупність самостійних юридичних осіб, хоча економічно вони керуються з одного центру.

ТНК будь-якого з цих типів використовують розгалужену мережу своїх підприємств у всьому світі з метою збільшення прибутку через проникнення на нові ринки збуту, зменшення податкового тиску і т. ін., використовуючи для цього особливості національного регулювання певних питань на свою користь. Тенденцією розвитку ТНК є поглиблення невідповідності між економічною сутністю та юридичною формою суб'єкта господарської діяльності, коли економічна єдність оформлюється за допомогою юридичної множинності. Тобто, хоча ТНК є цілісними утвореннями, вони не набувають генетичної правосуб'єктності ні за національним, ні за міжнародним правом. Тобто, питання визначення правосуб'єктності кожного з елементів ТНК є різнорідним та локально визначеним.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що ТНК - це об'єднання, що засноване на договірних засадах підпорядкування, об'єднання підприємств, яке утворюється на основі поєднання їх виробничих, наукових та комерційних інтересів з метою здійснення господарської діяльності для досягнення спільних економічних та соціальних результатів, при якому головне підприємство належить капіталу однієї держави, а підпорядковані підприємства знаходяться у різних без обмежень державах світу. Обмежень щодо вибору юрисдикцій в чинному національному та міжнародному законодавстві не існує. На наше переконання, запропонована дефініція найбільш

точно відображає поняття та правову природу ТНК.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

2. Зелінський І.Л. Поняття та правова природа транснаціональної корпорації / І.Л. Зелінський // Вісник Харківського національного економічного університету. - 2015. - № 5, С. 126-135.

3. Конвенція про транснаціональні корпорації від 06.03.1998 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_193

4. Лимонова Е.М., Архіпова К.С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності / Е.М Лимонова // Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 1 (16), 93-101.

5. Літкевич В.С. Правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - К., 1992.

6. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. - К.: КНЕУ, 2001. - 538 с.

7. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність як проблема радянської юридичної науки другої половини ХХ століття / О. В. Тарасов // Юрист України. - 2012. - № 1/2. - С. 19-23.

8. Транснаціональні корпорації: Навч. посіб. / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.Є. Новицький та ін. - К.: Таксон, 2001. - 304 с.

9. Шкурат І. Транснаціональні корпорації - рушійні сили глобалізації / І.Шкурат // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. - 2005. - № 2.

10. Фединяк Г.С. Визначення ознак і поняття транснаціональних корпорацій вченими у міжнародному праві та міжнародному приватному праві / Г.С Фединяк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип. 39. Інститут держави і права НАН України, 2008, 600 с.

Марченко М.В.,

студент 4 курсу

*Інститут післядипломної освіти
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Надійшла до редакції: 15.11.2015